

Atoklimpen- en samisk kulturmiljö

Skötselplan

Länsstyrelsen
Västerbotten

Innehåll

Administrativa uppgifter	3.
Syftet med reservatet	3.
Atoklimpen - en samisk kulturmiljö	4.
Övergripande skötsel mål	7.
Skötselområden, beskrivning	8.
1. Tillgänglighet	8.
2. Bebyggelse	9.
3. Fornlämningar inom reservatet	10.
Dokumentation och uppföljning	11.
 Bilaga 1. Översikt, skötselåtgärder	
 Bilaga 2. Karta, reservatsgräns	
 Bilaga 3. Karta, skötselområden	

Administrativa uppgifter

Reservatet omfattar del av Kronoöverloppsmarken 1:1, Tärna socken, Storumans kommun i Västerbottens län.

Areal: 940 ha

Ägare: Svenska staten

Förvaltare: Länsstyrelsen i Västerbotten

Till skötselplanen hör kartor med kulturresevatets gränser och skötselområden. Övriga administrativa uppgifter återges i beslutet dnr 435-3847-2005.

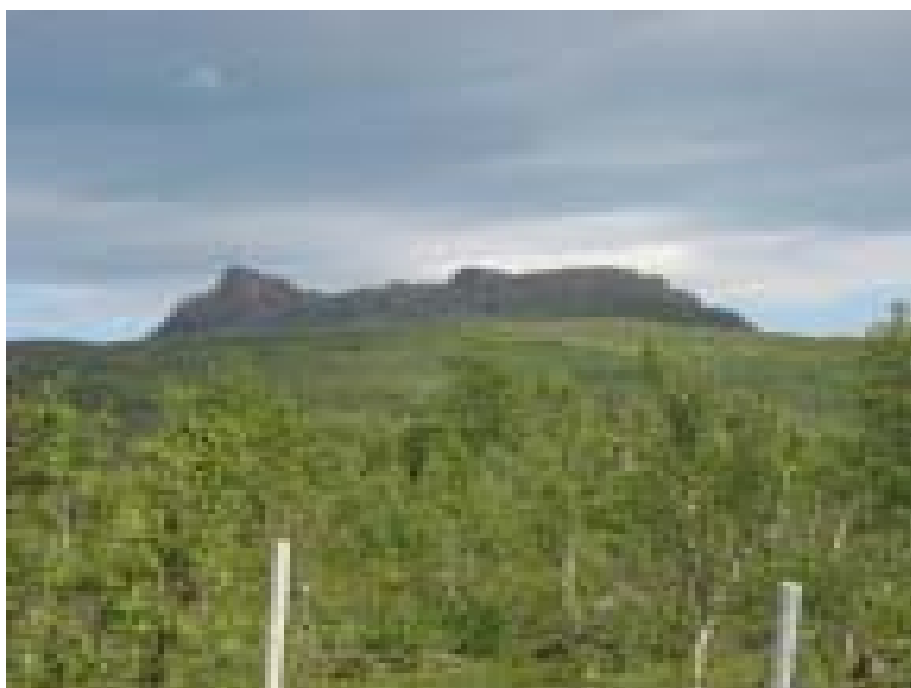
Syftet med kulturresevatet

Syftet med kulturresevatet är att skydda, bevara och informera om de kulturhistoriska värdena i och omkring fjället Atoklimpen.

Området är en representativ samisk miljö med kontinuitet från förhistorisk tid och fram till idag. Området innehåller både ett andligt landskap och fysiska lämningar efter den fjällsamiska renskötarkulturen som tillsammans speglar den samiska kulturens utveckling och människans villkor i en fjällmiljö.

Syftet ska uppnås genom;

- att skydda och vårda det samiska natur- och kulturlandskapet för kommande generationer
- att bevara de kulturhistoriska landskapselement som finns i området och tydliggöra utvalda delar
- att åskådliggöra områdets kulturhistoriska innehåll för allmänhet, skola och i annan pedagogisk verksamhet
- att värna och förmedla det andliga/mentala landskapet

Atoklimpens topp sedd från bilparkeringen.

Atoklimpen – en samisk kulturmiljö

Fjället Atoklimpen i Tärna socken, Storumans kommun ligger i den nordvästra delen av Södra storfjällets fjällmassiv intill gränsen mot Norge. Området kring Atoklimpen speglar den samiska kulturens utveckling och människornas livsvillkor i en fjällmiljö. I och omkring Atoklimpen finns en stor mängd spår och lämningar som visar på människans långvariga nyttjande av området. Här har människans förhållande till renen gett upphov till tre olika typer av landskap; det kognitiva, nomadsamhällets och dagens moderna renskötarsamhälles landskap.

Landskapet och de fysiska lämningarna vid Atoklimpen visar på en lång kontinuitet, från förhistorisk tid fram till idag och de härstammar i första hand från den sydsamiska renskötarkulturen som kännetecknas av den intensiva renskötseln. Den utmärks av mindre, tama renhjordar som hölls under regelbunden uppsikt och att man mjölkade vajorna. De lämningar som det renskötande nomadsamhället efterlämnat utgörs främst av otaliga visteplatser med härdar, kåtatomber, källargropar/förvaringsanläggningar, bengömmor, rester efter renhagar och renvallar. Dessa lämningar hittas företrädesvis i fjällbjörkskogen. Lämningar efter s.k. stalotomber återfinns högre upp i terrängen, på kalfjället. Funktionen och användningen av dessa är inte helt klarlagd. Dateringar visar att de använts från yngre järnålder fram till medeltid. Teorier finns att stalotomber är lämningar efter organiserad vildrensjakt men det finns inte heller något som utesluter ett samband med tamrenskötseln. I området finns även olika typer av rösningar och samiska förhistoriska gravar/gravplatser.

Fjället Atoklimpen ligger i Vapstens sameby. Enligt källor från början av 1600-talet så tillhörde samerna i området kring Atoklimpen lappbyn Laisbyn (lappby ska ej förknippas med dagens sameby). I räkenskaper från 1607 redovisas att ”13 Vaffzsen lappar” brutit sig ur Laisbyn och bildat en egen by, Vapstens lappby. Varje lappby var även indelad i lappskatteland. Atoklimpen låg i lappskattelandet Risfjäll och hörde till Vapstens lappby. Det gamla namnet var *Vaapsten Sijte* (Vapstbyn). Lappskatteland är ett kameralt begrepp som betecknar den brukningsrätt som en enskild same hade över ett visst landområde utifrån sedvanans rätt. För att få brukningsrätt måste samerna betala skatt till kronan. Om samerna ansågs äga dessa landområden eller om de bara tilläts ha nyttjanderätt är inte helt klarlagt.

I området vid Risbäcken ligger även platsen för ett gammal viste. På den visteplatsen byggdes den första permanenta bostaden för en samisk nomadfamilj inom renskötselområdet. Atostugan byggdes av samerna Tomas Klementsson år 1925. Enligt 1917 års renbeteslag var det förbjudet för en nomadiserad same att uppföra fasta bygg-

Soejvengelles grav nedanför Atoklimpen efter utgrävning och återställning år 2002.

nader i renskötselområdet. Familjens kamp för att få bo kvar i sin stuga resulterade i en ny lag år 1928 som gav samer rätt att uppföra och bo i permanenta hus. På samma vistplats uppförde familjen även en torvkåta och en förrådsbod. Intill Atostugan startade även en nomadskola år 1928. Visteskolan var en sommarskola och bestod av tre kåtor. Nomadskolan vid Atoklimpen användes ända fram till 1945 när den nya skolan i Tärna tog i bruk. Skolkåtorna flyttades in till Tärna på 1950-talet.

I Atoklimpsområdet finns också spår efter de på 1930-talet inflyttade nordsamiska familjerna som bedrev en mer extensiv renskötsel. Den nordsamiska inflyttningen i Vapstenområdet har sitt ursprung i tvister om betesrätt mellan Ryssland, Norge och Sverige. Inskränkningar för de svenska samerna i betesrätten i Norge innebar att det i norra Sverige (Karesuandoområdet) fanns alldeles för många renar och för lite bete. Följden blev att många familjer tvingades flytta söderut. Till Tärnaområdet kom de första nordsamiska familjerna år 1937. Efter inflyttningen av de nordsamiska familjerna förändrades renskötseln i Vapsten och blev mer extensiv. Renhjordarna blev större och djuren mindre tama. Förutom inflyttningen av större och mer vilda renhjordar finns flera orsakerna till övergången mot en mer extensiv rensskötsel. Inom sydsamiskt område var det inte ovanligt med samiska nybyggen och med det följde att kreatur skaffades. När tamdjur som kor och getter gav mjölk på den egna gården blev det inte lika nödvändigt att mjölka renarna. Ena annan orsak till utvecklingen av den extensiva renskötseln var de förbättrade kommunikationerna som kom till stånd i fjällvärlden på 1920-30-talen. Men man kan även se det så att övergången från den intensiva till mer extensiv rensskötsel bidrog till att underlätta för mer permanent bosättning bland samerna. En

stor halvild renhjörd kräver mindre tillsyn än en liten, tam hjörd.

Förutom det samiska landskapets fysiska lämningar finns även ett kognitivt (andligt/mentalt) landskap där det heliga fjället Atoklimpen står i centrum. I det kognitiva landskapet har minnen, myter, religion och traditioner utvecklats i samspel med naturen i det omgivande landskapet. *Ato-* ska enligt tradition betyda ”den där”, dvs fjället som inte behöver ha något namn eftersom alla ändå vet vilket som menas genom dess karaktäristiska utseende. En annan tradition menar att namnet ”Ato-” visar att fjället var så heligt att man inte fick nämna det vid namn. I Atoklimpsområdet har ingen exakt plats för en offerplats hittats men i den muntliga traditionen sägs att man offrade vid berget till *saiva* som inom sydsamiskt område är knutet till nåiden. Berget som helhet är att betrakta som heligt ett s.k. *veroställe*.

Förutom det andliga landskapet finns också fysiska lämningar efter ett religiöst liv i form av förhistoriska gravar.

Området erbjuder även en speciell miljö både geologiskt och botaniskt. Atoklimpens topp består av en svårvittrad vulkanisk bergart, peridotit som omvandlas till serpentinsten, asbest, talk och täljsten. Det speciella med serpentenberggrunden är att den innehåller flera tungmetaller bl.a. nickel. Den näringsfattiga och giftiga växtmiljön gör att endast ett fåtal växter kan överleva här. Den sparsamma växtligheten är därför unik. Vanligast är arter inom nejlikfamiljen. På fjälltoppens klippväggar lever den djupröda algen ”*violsten*” och den orangeröda laven ”*praktlav*”. På samiska kallas dessa serpentinfjäll för ”routeke” som syftar på fjällens rödaktiga färg.

Informationsskylten nedanför Atoklimpens topp är placerad vid en trevlig rastplats.

Övergripande skötselmål

Målet med skötseln är att säkerställa området för framtiden, att förstärka områdets attraktionskraft samt att öka besökarens upplevelsevärde. För att uppnå detta kommer skötseln att inriktas på väl genomarbetade informationsinsatser med en tydlig pedagogisk orientering.

En stor del av lämningarna i området registrerades vid fornminnesinventeringen i fjällen som utfördes 1997-98. Innehållet i skötselplanen grundar sig till huvudsakligen på resultaten från den inventeringen. Risbäckens dalgång är mycket fornlämningsrik och uppvisar en stor variation i fornlämningstyper. Lämningarna karaktäriseras av småskalighet och har ofta en underordnad roll i landskapet. För att lokalisera spåren i terrängen krävs god kunskap om dessa lämningar och ett väl tränat öga. Det stora fjällområdet och de i många fall svårupptäckta lämningarna blir lättare att ta del av om en utbildad guide visar, berättar och levandegör områdets historia för besökare i reservatet. Att erbjuda besökaren guidade turer är ett sätt att förhöja upplevelsevärdet och förmedla en pedagogisk bild av det samiska landskapet med dess lämningar. Guidning är även ett sätt att tydliggöra de småskaliga och svårupptäckta spåren i reservatet.

Behovet av information i området kräver att det finns tydlig och bra skyltning i kulturresevatets entré och vid dess utvalda besöksmål. I området finns sedan tidigare A3-skyltar vid Atostugan, uppe på kalfjället vid Atoklimpen samt vid den ihoprasade rengården norr om bäcken (klabbgården/palissadgårdar). Den befintliga skyltningen ska kompletteras med en större informationstavla vid Atostugan som även kan komma att fungera som en informationscentral för kulturresevatet. Ett komplement till skyltningen blir den informationsskrift om kulturresevatet som planeras.

De befintliga lederna i kulturresevatet är viktiga för områdets tillgänglighet. Lederna ska regelbundet ses över och hålla en sådan standard att de är lätta att följa. För att ytterligare underlätta tillgängligheten till området är det önskvärt att vägen från bilparkeringen fram till Atostugan anpassas för rörelsehindrade.

Atoklimpen ska även nyttjas så att kunskapen om den samiska kulturen vidgas och förnyas. Det kan t ex ske genom arkeologiska/miljöarkeologiska undersökningar, studiecirkelverksamhet, historisk forskning, fördjupning i historiskt-etnografiskt material, botanisk forskning. Forskningen ska vara motiverad och föregås av relevanta frågeställningar och en god planering.

Skötselområden

Beskrivning och mål

1. Tillgänglighet

Entré, vandringsleder, information

Från bilparkeringen vid väg 1116, Krutfjellsvägen, leder en traktorväg fram till Atostugan där kulturresevatets entré finns. Härifrån går en markerad vandringsled upp till Atoklimpens topp och en annan vandringsled går söderut över Risbäcken och vidare in i Södra Storfjällsområdet. Vid bilparkeringen finns en stor trevingeskylt (Sevärt i Västerbottens län) som informerar om sevärdheter i Atoklimpsområdet samt i dess närområde. I kulturresevatet finns ytterligare tre mindre informationsskyltar, en vid Atostugan, en vid klabbgården och en nedanför Atoklimpens topp. Dessa skyltar är uppsatta av projektet ”Sevärt i Västerbottens län”. För att ytterligare tillgodose behovet av information i kulturresevatet behövs skyltning vid resevatets entré, samt vid ett urval av sevärdheter i området. Området är stort och präglas av fjällterräng. Lämningarna i området är diskreta och kan vara svåra att se och tolka för ett otränat öga. En informationsskrift med text och kartor om kulturresevatets innehåll underlättar för besökare att vistas i området och att ta del av dess historia.

Kvalitetsmål:

Områdets entré är lätt att nå och väl skyltad med tydliga och pedagogiska informations- och hänvisningsskyltar. Skyltningen i kulturresevatet är sparsam och inkräktar inte på den natur- och kulturhistoriska upplevelsen. Samtliga skyltar i kulturresevatet är i gott skick. En aktuell informationsskrift/guide om kulturresevatet är framtagen. Informationen är tydlig och pedagogisk och ger en överblick av områdets sevärdheter och hur man orienterar sig i området. Informationen ger en förståelse för den samiska kulturen, natur- och kulturlandskapet samt ge en så samlad bild som möjligt av människans liv och förutsättningen i en fjällmiljö.

Vandringslederna i resevatet är så tydliga, lättframkomliga och väl uppmärskade. Broar och spänger är i gott skick.

Skötselmål:

Informations- och hänvisningsskyltarna har årligen setts över inför turistsäsongen.

Skadade skyltar har ersatts med nya.

Lederna/broarna i resevatet har årligen setts över och åtgärdats om behov finns.

Informationsskriften ses regelbundet över och förnyas/nytrycks vid behov.

2. Bebyggelse

2.1 Atostugan

Atostugan ligger ca 800 m från parkeringen efter traktorvägen. Stugan ligger på den plats som tidigare utgjorde vapstensamernas sommarviste, Risbäckens sommarviste. Stugan uppfördes av samnen Tomas Klemetsson år 1925 trots att de inte var tillåtet för samer att vara bofasta inom renskötselområdet. Byggnaden ansågs av myndigheterna som ett svartbygge. Familjen Klementsson lämnade stugan i mitten på 1930-talet och huset blev då bostad för nomadskolans lärarinna. En omfattande restaurering av stugan utfördes 1985. Exteriören målades 1998.

Kvalitetsmål:

Stugan är oförändrad och tillgänglig för besökare. Inga träd eller slyuppslag finns intill (nära intill) byggnaden.

Skötsel mål:

Atostugan har rödfärgats med äkta falurödfärg och fönsterna har målats med vit oljefärg. Stugans tak har näver och torvtäckning med rote av sågade bräder. Byggnaden har vårdats och sly har tagits bort på ett avstånd av 5 m från stugan.

2.2 Torvkåta

Torvkåtan uppfördes omkring 1920-talet av familjen Klementsson. Kåtan är något nedgrävd i marken med en syllring av täljda björktimmerstockar, en ovanlig konstruktion. Kåtan är av bågstångstyp och består av björkslanor klädda med näver och ytterst täckt med torv. Björkslanor håller torven på plats. Kåtan har trädörr och ett rökutsläpp i toppen. En torvkåta mår bäst av att bli använd och kåtan bör öppnas, luftas och eldas i.

Kvalitetsmål:

Torvkåtan är välvårdad och tillgänglig för besökare.

Skötsel mål:

Slyuppslag på torvkåtan och på ett avstånd av 3 m omkring kåtan har röjts bort. Torvkåtan dörr och näver- och torvtäckning har inspekterats och åtgärdats vid behov. Invändigt har torvkåtan inspekterats och åtgärdats.

2.3 Förrådsbod

Förrådsboden uppfördes i samband med att familjen Klementsson slog sig ner på visteplatsen. Boden är placerad intill Atostugan och torvkåtan. Boden är uppförd av björktimmer upp till ca 2 m och därefter av granplank. Taket består av näver- och torvtäckning på ett rote av björkslanor.

Kvalitetsmål:

Förrådsboden är oförändrad och i gott skick. Inga träd eller buskar finns kring byggnaden.

Skötsel mål:

Slyuppslag på ett avstånd av 3 m från boden har tagits bort. Förrådsbodens tak, väggar och dörr har inspekterats och åtgärdats.

3. Fornlämningar inom kulturreseptat

Det heliga fjället Atoklimpen och de fysiska lämningarna som finns i anslutning till fjällområdet visar hur människan har nyttjat landskapet under lång tid, från förhistorisk tid fram till idag. De förhistoriska lämningarna härstammar i första hand från den sydsamiska renskötarkulturen som kännetecknas av en intensiv rennomadism. Lämningar efter det renskötande nomadsamhället är främst vistsplatser med härdar, kåtatomter, källargropar/förvaringsanläggningar, bengömmor, renvallar men även gravar och s.k. stalotomter. I området, särskilt uppe på fjället, finns olika typer av rösningsplatser som troligen härstammar från olika tider. Lämningar från den nordsamiska renskötarkulturen finns också i området i form av t.ex. renhagar.

Kvalitetsmål:

Fjällandskapet med de småskaliga, men många, kulturlämningarna och den vidsträckta naturen visar på det intima samspelet mellan kultur- och naturlandskap. Fjällets karakteristiska utseende gör upplevelsen av platsen speciell och respekten för det heliga fjället märkbar. Ett viste, en plats med stalotomter och två rengärdar är vårdade. Platserna och lämningarna präglas av det öppna fjällandskapet och en frodig gräs- och örtvegetation. De fysiska lämningarna är opåverkade och orörda.

Skötsel mål:

Slyuppslag på och omkring fornlämningarna har tagits bort. Lämningarna har tydliggjorts.

Dokumentation och uppföljning

Förvaltaren av kulturreseptatet ansvarar för uppföljningen av målen och utvärdering av skötseln. Utförda åtgärder, förändringar, slitage och annan eventuell påverkan på natur- och kulturmiljön i reseptatet ska följas upp och dokumenteras. Uppföljningen ska ske genom både anteckningar och fotodokumentation.

Skötselplanen ska revideras senast tre år efter bildandet av kulturreseptatet.

Viste RAÄ 916. Inom ytan finns härdar, bengömma och källargropar.

Sammanfattande åtgärder enligt skötselplanen.

Skötsel- område	Skötselåtgärd	Var, delområde	När	Vem	Prioritet
1. Tillgänglighet	Rengöring och byte av skyltar	Omr. 1	Vid behov		2
	Tillsyn av skyltar, leder,	Omr. 1	Årligen		1
	Restaurering av leder	Omr. 1	Vid behov		2
	Nya skyltar	Omr. 1	2005 samt vid behov		1
	Informationsskrift	Omr. 1	2006 samt vid behov		1
2. Byggnader	Tillsyn av Atostugan, torvkåtan, förvaringsbod	Omr. 2.1, 2.2, 2.3	Årligen		1
	Vård och/eller reparation av Atostugan, Torvkåtan, förvaringsboden	Omr. 2.1, 2.2, 2.3	Vid behov		1
	Rensning av sly omkring Atostugan, torvkåtan, förvaringsboden	Omr. 2.1, 2.2, 2.3	Årligen		1
3. Fornlämningar inom reservatet	Framröjning av fornlämningar (ett viste, rengårdarna, stalotomt)	Omr. 3	2006		1
	Rensning av sly på fornlämningar	Omr. 3	Vid behov		2
	Tillsyn av vårdade fornlämningar (vistet, stalotomter och rengårdarna)	Omr. 3	Årligen		1

